

jinal görüş ve prensipler ihtiva etmesi sebebiyle oldukça önemlidir. Şerhin nâşirlerinden Ahmed Emîn, Arap dilinde bu mukaddimenin bir benzerini görmediğini ve mukaddimenin eskilerin kitaplarında mevcut, şiirin kolay anlaşılmayan temel özelliklerini (amûdü's-şî'r) çok güzel anlattığını söylemektedir. Nitekim Merzûkî bu mukaddimede, Ebû Temmâm'ın *el-Ĥamâse*'sine aldığı şairleri ve şiirlerini seçerken bazı ölçüler tesbit etmiş, bunlardan hareketle şiirin temel özelliklerini ve çeşitlerini ele almış, sonra da nazımla nesrin mukayesesini yaparak nesrin nazımdan daha değerli ve üstün olduğu sonucuna varmıştır. Nesir olarak indirilen Kur'an-ı Kerim'in mânası yanında lafzının da mucize olması bu fikrin doğruluğunu kanıtlayan en güçlü delildir. Bu arada Merzûkî nâsir ve şairlerin bir mukayesesini yaparak şairlerin nâsirlerden daha çok olduğunu söyler. Ayrıca bir edibin hem nazım hem nesir sahasında temayüz edemediği, sanatın ve tabiliğin edebî eserlerin değeri üzerindeki tesiri gibi meseleler üzerinde durur ve Ebû Temmâm'ın seçme zevkinin şairlik zevkinden daha üstün olduğunu söyler. Şükrî Faysal mukaddimeyi bu önemli sebebiyle ayrıca neşretmiş, neşrinde faydalandığı Merzûkî'nin *el-Ĥamâse* şerhi nüshalarını da tanıtmıştır (MMİAdm., XXVII, 75-103). Muhammed Tâhir b. Âşûr ise bu neşri tenkit ederek Şükrî Faysal'ın görmediği İstanbul (Köprülü nr. 1308) ve Tunus (Mektebetü'l-Câmîi'l-a'zam, nr. 4534, 4535) nüshalarını tanıtır mukaddimeyi bunlarla karşılaştırmıştır (MMİAdm., XXIX, 387-395, 544-552; XXX, 71-86, 281-287, 411-426, 572-589; XXXI, 59-76). Daha sonra Ömer el-Es'ad, Merzûkî ile İbn Kuteybe'nin mukaddimelerini birlikte tanıtır karşılaştırmış, ancak Şükrî Faysal ile Muhammed Tâhir'in yazılarından bahsetmemiştir (*Mecelletü'l-Bahşi'l-ilmî*, I, 141-152). *Şerhu Dîvânî'l-Ĥamâse*, Ahmed Emîn ve Abdüsselâm M. Hârûn tarafından dört cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire 1951-1953). Eserin sonuna sözlük, gramer meseleleriyle ilgili bir bölüm ve örnekler dair indeksler eklenmiştir. 2. *el-Ezmine ve'l-emkine* (Haydarâbâd 1332/1914). Merzûkî'nin *envâ'*a dair bu önemli eserinde meteoroloji ve astronomi konuları ele alınmaktadır. Önceki müelliflerin bu hususta verdikleri bilgilerin daha geniş bir şekilde ele alındığı eser altmış üç fasıldan oluşmakta, birinci fasılda astronomi konuları Kur'an-ı

Kerîm ve hadisler ışığında incelenmektedir. Diğer fasıllarda zaman kavramı, mevsimlere göre yağmur ve rüzgârlar, önemli günler, gece-gündüz, yıldızlar, ay, güneş, bulutlar, sular, bitkiler ve diğer tabiat olayları ele alınmaktadır. 3. *el-Kavl fi'elfâzî's-şümûl ve'l-umûm*. Dile dair olan bu çalışması İbrâhim es-Sâ-merrâi tarafından neşredilmiştir (*Resâ'il fi'l-luğa*, Bağdad 1964, s. 69-99). 4. *Şerhu Faşîhi Sa'leb*. Eserin 534 (1140) yılında istinsah edilen bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1323, 196 varak). 5. *Ğarîbû'l-Kur'ân*. Medine'deki Mahmûdiye Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (nr. 29). 6. *el-Emâlî*. Lugat ve nahivle ilgili olan eserin baş tarafı eksik bir nüshası Birmingham Kütüphanesi'ndedir (Mingana, nr. 1336/1, vr. 1^a-54^b). 7. *Şerhu'l-Mufaddalıyyât*. Eserin Berlin Devlet Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (nr. 7446). Bunlardan başka Ebû Ali'nin, İbnü's-Serrâc'ın nahve dair *el-Mucez* adlı eserinin şerhi olduğu sanılan *Şerhu'l-Mucez*'i ile *Kitâbü Şerhi'n-naĥv*, *Şerhu Kaşîdeti Bânet Sü'ad* ve *Şerhu eş'âri Hüzeyl* adlı eserlerinin günümüze gelip gelmediği bilinmemektedir.

Tâhir Ahdar Hamrûnî, *Menhecû Ebî 'Alî el-Merzûkî fi şerhi's-şî'r* (Tunus 1984) adlı çalışmasında onun edebî tenkitçiliğiyle şerhçiliğini ele almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ali el-Merzûkî, *Şerhu Dîvânî'l-Ĥamâse* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn — Ahmed Emîn), Kahire 1951-53, nâşirlerin mukaddimesi, s. I, IV; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba'*, V, 34-35; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhû'r-ruvât*, I, 106; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 475-476; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 365; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 73-74; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 502; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mü'ellifîn*, II, 91-92; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'ârâ' ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 214-217; G. J. H. Van Gelder, *Beyond the Line*, Leiden 1982, s. 107-109; *A'yânü's-Şî'a*, III, 94; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 93; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 265-266; Tâhir Ahdar Hamrûnî, *Menhecû Ebî 'Alî el-Merzûkî fi şerhi's-şî'r*, Tunus 1984; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 212; Sezgin, *GAS*, II, 45, 54, 69-70, 231, 395, 555, 557; VII, 361-363; VIII, 230-231; Mansour Ajami, *The Alchemy of Glory*, Washington 1988, s. 9-12; Şükrî Faysal, "Mukaddimetü'l-Merzûkî", *MMİAdm.*, XXVII (1371/1952), s. 75-103; Muhammed Tâhir b. Âşûr, "Mukaddimetü'l-Merzûkî", a.e., XXIX (1954), s. 387-395, 544-552; XXX, 71-86, 281-287, 411-426, 572-589; XXXI, 59-76; Ömer el-Es'ad, "Beyne İbn Kuteybe ve'l-Merzûkî", *Mecelletü'l-Bahşi'l-ilmî*, I, Mekke 1398/1977-78, s. 141-152; Ch. Pellat, "al-Marzûkî", *El'* (İng.), VI, 635-636.

HÜSEYİN VAROL

EBÜ ALİ en-NİSÂBÜRİ

(أبو علي النسابوري)

Ebû Alî el-Hüseyn b. Alî
b. Yezîd en-Nîsâbü'rî
(ö. 349/960)

Hadis hâfızı.

277'de (890) doğdu. İlk gençlik yıllarında kuyumculuk öğrenmeye başladı. Üstün zekâsını farkedene bir âlimin ilim yoluna girmesini tavsiye etmesi üzerine on yedi yaşından itibaren hadis tahsiline başladı. İlk hocası, o dönemde hayatının son yıllarını yaşayan Nîşâbur'un tanınmış muhaddisi İbrâhim b. Ebû Tâlib oldu. Memleketindeki muhaddislerden faydalandıktan sonra devrinin önemli ilim merkezlerini dolaşmaya başladı. Herat, İsfahan, Basra, Küfe, Vâsıt, Ahvaz, Nesâ, Gazze, Cürcân, Mısır, Musul, Bağdat, Dimaşk, Mekke ve Medine'de İbn Huzeyme, Zekerîyyâ es-Sâcî, Abdân el-Ahvâzî ve Nesâî gibi muhaddislerden istifade etti. Kendisine de Ebû Abdullah İbn Mende, Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdurrahman es-Sülemî gibi âlimler talebelik ettiler.

Ebû Ali, 303 (915) yılında başka hocalardan da faydalanmak üzere Bağdat'a gitmek istediği zaman onu çok takdir eden hocası İbn Huzeyme tahsilinin yerli olduğunu, Nîşâbur'da kendisine daha çok ihtiyaç bulunduğunu söyleyerek gitmesine rıza göstermedi. O da hocası izin verene kadar Nîşâbur'dan ayrılmadı. Talebesi Hâkim en-Nîsâbü'rî, hocasının hadis rivayetinde güvenilir olduğunu, ender bir hâfıza gücüne sahip bulunduğunu, özellikle hadis müzakere ederken geniş kültürünün ortaya çıktığını söylemekte ve onun bir benzerini görmediğini ifade etmektedir. Küfeli tanınmış hadis hâfızı İbn Ukde de önceleri Ebû Ali'yi pek beğenmezken daha sonra hadisteki otoritesini görünce, "Sen gerçekten hâfızsun ve beni geçmiş bulunuyorsun" diyerek takdirini ifade etmiştir. Hadis ve sahâbe üzerine yazdığı eserleriyle ünlü diğer talebesi Ebû Abdullah İbn Mende, *ihtilâfü'l-hadis** bilgisi ve ilmi ciddiyet bakımından hocasının bir benzeri bulunmadığını söylemektedir. Dârekutnî'ye göre de Ebû Ali bir hadis otoritesidir.

Şahîh-i Müslim'den bahseden hemen her eserde Ebû Ali en-Nîsâbü'rî'nin bu eseri *Şahîh-i Buĥârî*'ye tercih ettiği ve yeryüzünde ondan daha sahih bir kitap görmediğini söylediği nakledilmektedir.

Ancak Ebû Ali'nin bu görüşü İbnü's-Salâh ve diğer âlimler tarafından aynen kabul edilmemiş ve bazı yorumlara tâbi tutulmuştur (bk. el-CÂMI'Ü's- SAHİHİ).

Kaynaklarda Ebû Ali en-Nîsâbü'rî'nin hadis sahasında eserler verdiği kaydedilmekteyse de büyük bir ihtimalle bu kitaplar günümüze kadar gelmemiştir.

Ebû Ali 15 Cemâziyelâhîr 349'da (12 Ağustos 960) Nîşâbur'da vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 71-72; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VI, 396; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 332-333; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 902-905; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, XVI, 51-59; Sübkî, *Tabakât*, III, 276-280; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 236; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 324; İbnü'l-İmâd, *Şeẓerât*, II, 380.

SELÂHADDİN POLAT

EBÜ ALİ es- SADEFFİ

(أبو علي الصدي)

Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed b. Fîrrûh b. Hayyûn b. Sükkere es-Sadeffî (ö. 514/1120)

Endülüslü hadis, fıkıh ve kıraat âlimi.

İbn Sükkere lakabıyla tanınır. Aslen Sarakusta'ya (Zaragoza) 4 mil uzaklıkta-ki Menzilü Mahmûd adıyla bilinen köyden olup 454 (1062) yılı dolaylarında burada doğdu. Doğum tarihini 450 (1058) ve 452 (1060) olarak zikreden kaynaklar da vardır. Sadeffî nisbesini hangi sebeple aldığı kesin olarak bilinmemektedir.

Ebû Ali es-Sadeffî tahsil hayatına doğduğu çevrede Kur'an dersleri olarak başladı. Daha sonra başta Sarakusta'da Ebû'l-Velîd el-Bâcî, Belensiye'de (Valencia) İbn Dilhâs Ahmed b. Ömer el-Uzrî, Meriye'de (Almaria) Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd'ın el-Karavî olmak üzere Endülü's'ün tanınmış âlimlerinden hadis öğrendi. Rızkullah et-Temîmî İbn Hayrûn, Ebû Amr ed-Dânî'nin talebesi Hasan b. Muhammed b. Mübeşşir gibi kurrâdan çeşitli rivayetleriyle ilm-i kırâat okudu. Hadis ilmine olan ilgisi sebebiyle bu alanda daha da ilerlemek için 1 Muharrem 481'de (27 Mart 1088) Endülü's'ten ayrılarak Afrika'ya geçti ve Kayrevan yakınlarındaki Mehdiye şehrinde bu çevrenin ileri gelen âlimleriyle tanıştı. Daha sonra Mekke'ye gitti ve hac vazifesini yerine getirdi. Burada başta İmâmü'l-Haremeyn lakabıyla anılan Hüseyin b. Ali et-Taberî ve İbn Ebû Rendeka diye tanınan Ebû Bekir et-Turtuşî olmak üzere çeşitli âlimlerden faydalandı. Ay-

rica İslâm dünyasından hac için Mekke'ye gelen pek çok âlimle tanışma fırsatı buldu. Mekke'den Basra'ya geçen Ebû Ali burada Ebû'l-Kâsım Abdülmelik b. Şegabe, Ebû Ya'lâ el-Mâlikî ve Ebû'l-Abbâs el-Cürcânî ile buluştu. Daha sonra da Vâsıt üzerinden Bağdat'a gitti (16 Cemâziyelâhîr 482/26 Ağustos 1089). Beş yıl kaldığı bu ilim merkezinde Ebû'l-Hüseyn et-Tuyûrî ve Bağdat'ın önde gelen muhaddisi İbn Hayrûn'dan istifade etti. Ayrıca beş yıl süre ile Şâfiî fakihî Ebû Bekir el-Kaffâl eş-Şâşî'nin fıkıh derslerine devam etti; hocasından Şâfiî fıkhına dair *et-Ta'likâtü'l-kübrâ fi mesâ'ilil-hilâf* adlı eserini dinledi ve yazdı. Cemâziyelâhîr 487'de (Temmuz 1094) Bağdat'tan Şam'a geçen Ebû Ali es-Sadeffî burada Ebû'l-Feth Nasr b. İbrâhim el-Makdisî ve Ebû'l-Ferec Sehl b. Bişr el-İşferâyînî gibi âlimlerden hadis öğrendi. Hocası Ebû'l-Feth de ondan üç hadis yazdı. Şam'dan Mısır'a gittiği anlaşılan Ebû Ali orada zamanın önde gelen muhaddisi Ebû İshak el-Habbâl'den hadis okudu ve icâzet aldı. İlmî seyahatinin son durağı olan İskenderiye'de ise Ebû'l-Kâsım Mehdi b. Yûnus el-Verrâk ve Ebû'l-Kâsım Şuayb b. Sa'd'dan faydalandı.

Safer 490'da (Şubat 1097) Endülü's'e dönerek Mürsiye'ye yerleşen Ebû Ali es-Sadeffî şehrin caminde ders okutmaya başlayınca kısa zamanda şöhreti yayıldı, çeşitli yerlerden gelen pek çok talebe bilhassa kıraat ve hadis ilimlerinde kendisinden istifade etti. Talebeleri arasında daha önce kendilerinden ders okuduğu bazı hocaları da vardır (Kâdî İyâz, s. 130-131). Ebû Tâhir es-Silefî, İbn Beşkûvâl ve Kâdî İyâz gibi tanınmış kişiler onun önde gelen talebelerinden olup bunlardan İbn Beşkûvâl kendisinden "bana icâzet veren hocaların en değerlisi" diye söz etmekte, Kâdî İyâz ise başta *Şahîh-i Buḥârî* ve *Şahîh-i Müslim* olmak üzere bazı eserleri baştan sona kadar kendisinden dinlediğini söylemekte ve -kısmen dinlediği kitaplarla birlikte- yirmi altı eserin adını zikretmektedir. Kâdî İyâz, Ebû Ali es-Sadeffî'den faydalanan 200 kadar kişinin hal tercümelelerini *el-Mu'cem fi şüyûhi İbn Sükkere* adlı eserinde toplamış, İbnü'l-Ebbâr da aynı maksatla *el-Mu'cem fi aşḥâbil-Kâdî Ebî 'Alî eş-Şadeffî* (Madrid 1886) adıyla bir eser yazmıştır. İbnü'd-Debbâğ diye tanınan Yûsuf b. Abdülazîz el-Lahmî'nin de bu konuda bir *mu'cem** telif ettiği zikredilmektedir (İbnü'z-Zübeyr, VII, 208).

Hadis ilmine olan vukufu, *cerh ve ta'dîl** konusundaki engin bilgisi, hattatlığı ve üstün ahlâkı ile tanınan Ebû Ali es-Sadeffî, özellikle Buhârî, Müslim ve Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şahîh*'ini okutmakla meşgul oldu. Bizzat yazdığı pek çok eser arasında Buhârî ve Müslim'in sahihleri de bulunmaktadır (Ebû Ali es-Sadeffî tarafından yazılan *Şahîhu'l-Buḥârî* nüshası ile ilgili bir inceleme yazısı için bk. Abdülhâdî et-Tâzî, XIX/1, s. 21-52).

Ebû Ali es-Sadeffî 505 yılında (1111) Mürsiye kadılığına tayin edildi. Ancak bir süre sonra bu görevden ayrılmak istedi; isteğinin kabul edilmemesi üzerine de birkaç ay gizlendi ve Mürsiye'yi terk edip Meriye'ye gitti. Bir müddet burada kaldıktan sonra kadılık görevini kabul etmek zorunda kaldı. 507 (1113) yılının sonunda istifası kabul edilinceye kadar bu görevini sürdürdü. 508'de (1114) bu defa İsbiliye kadılığına getirilmek istendiyse de bu teklifi reddetti ve mazereti kabul edilinceye kadar evinden dışarı çıkmadı. Hayatının bundan sonraki döneminde ders okuttu ve ilimle meşgul oldu. Geçimini bazı arkadaşlarıyla birlikte yaptığı ticaretle sağladığı ve bu arada muhtelif eserler de telif ettiği anlaşılan Ebû Ali'nin eserleri hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Ebû Ali es-Sadeffî, Emîr İbrâhim b. Yûsuf b. Tâşfîn'le birlikte, Sarakusta'ya bağlı Kutünde (Kutende) mevkiinde müslümanlarla Fransızlar arasında meydana gelen bir çarpışmaya katıldı ve 25 Rebîülevvel 514'te (24 Haziran 1120) şehid oldu. Bu tarih bazı kaynaklarda 17 Rebîülahîr 514 (16 Temmuz 1120) olarak da zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdî İyâz, *el-Ğunye* (nşr. Mâhir Zühayr Cerâr), Beyrut 1402/1982, s. 129-138; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, Kahire 1966, I, 144-146; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 269; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1399/1979, IV, 310; İbnü'z-Zübeyr, *Şilatü's-şıla* (nşr. E. Lévi-Provençal), Rabat 1937, VII, 208; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIX, 376-378; a.mlf., *el-İber*, II, 403; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1253-1255; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcül-müzeheb*, I, 330-332; İbnü'l-Cezzerî, *Ğayetü'n-nihâye*, I, 250-251; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 455; Makkarî, *Nefḥu't-tib*, II, 90-93; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Saîd Ahmed A'râbî v.dğr.), Rabat 1398-1400/1978-80, I, 21-22; III, 151-154; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1736; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain*, Minneapolis 1974, s. 279; Abdülhâdî et-Tâzî, "Maḥ-tûta vahide fi'l-âlem: Şahîhu'l-İmâm el-Buḥârî bi-ḥattî'l-Hâfız eş-Şadeffî", *MMMA* (Kahire), XIX/1 (1973), s. 21-52; Moh. Ben Cheneb, "İbnü'l-abbâr", *İA*, V/2, s. 842.

TAYYAR ALTİKULAÇ